

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до самостійної роботи з дисципліни

«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Нормативність усного та писемного професійного спілкування

(для здобувачів вищої освіти денного відділення спеціальностей

053 «Психологія»)

3 семестр

Укладач О.О. Пустоварова

м. Київ 2025

УДК 81'362

Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»
Нормативність усного та писемного професійного спілкування (для здобувачів вищої освіти денного відділення спеціальностей 053 «Психологія»
3 семестр / Укладач О.О. Пустоварова - Київ: Вид-во СНУ ім. В.Даля, 2025. - 55с.

Методичні вказівки містять матеріали про власні імена, правила їхнього утворення, відмінювання, правильне вживання форм чоловічого та жіночого роду в усному та писемному професійному мовленні. Завдання для закріплення знань також присутні в даному виданні. Перш за все він призначений для тих, хто бажає засвоїти правила ведення документації державною мовою.

© СНУ ім. В. Даля, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. З історії власних імен	5
2. Основні правописні правила вживання імен та по батькові	23
3. Правила, яких слід дотримуватись при укладанні документа	25
4. Правопис відіменних присвійних прикметників	28
5. Особливості творення та відмінювання форм імен по батькові	29
6. Відмінювання українських прізвищ	31
7. Основні правила написання українських прізвищ	40
8. Правила правопису іншомовних прізвищ	44
9. Вживання форм чоловічого та жіночого роду в діловому мовленні	47
10. Завдання для закріплення знань	49

ВСТУП

Відомо, що мова є способом пізнання оточуючого середовища і засобом спілкування. Культура професійного спілкування має велике значення, адже вона забезпечує високий рівень мовного спілкування, ошляхетнює стосунки між людьми. Не випадково рівень культури окремої людини визначається ставленням до мови як складової загальної професійної культури. Виходячи з цього, сьогодні особливо актуальною є потреба в активному формуванні культури ділового спілкування працівників різних сфер діяльності до рідної мови, до збереження і збагачення історичних, наукових і культурних цінностей. Лише через діалог, з допомогою міжособистісного спілкування, через співробітництво здійснюється певний розвиток творчих сил людини, підвищується рівень виконання службових обов'язків.

Ділове мовлення має загальнодержавне значення, адже це не тільки діловодство (оформлення ділової документації), а й спілкування на фаховому рівні. Культура ділового професійного спілкування є життєвою необхідністю, вона забезпечує здійснення необхідного діалогу працівників при виконанні службового обов'язку.

1. ЦІКАВЕ З ІСТОРІЇ ВЛАСНИХ ІМЕН

Наші імена - категорія змінна. Одна епоха відходила, надходила інша, а з нею інакша система найменувань, сформована, з одного боку, системою мови, а з іншого - юридичними нормами держави. У кожного народу існує своя специфіка найменувань, пов'язана з його історією, культурою, традиціями, віруваннями тощо.

Спеціальна історична дисципліна, що вивчає власні імена, їх функціонування в мові і суспільстві, закономірності їх утворення, розвитку і постійних перетворень називається Ономастика (від грецького ΟΝΟΜΑ – ім'я, назва) –. Вона виникла в результаті взаємодії досліджень з історичного джерелознавства і лінгвістики.

Кожен онім – власна назва – містить інформацію про особливості іменованого об'єкту, історичну епоху, в якій виникла назва, етнос, котрий створив назву, мову, на якій створена назва і багато іншого.

Власні імена виникли дуже давно в процесі розвитку мови.

Предметом досліджень ономастики як історичної дисципліни є географічні назви та власні імена в найширшому значенні. До географічних назв входять найменування місцевостей, а також гір і рік, країн та їх адміністративних одиниць, островів і частин світу, а крім того назви територіальні (полів, луків, лісів, частин поселень та інших об'єктів подібного типу), в містах – назви вулиць і площ.

До власних назв можна зарахувати особові імена, прізвища, прізвиська, різного роду лицарські псевдоніми, а також гербові назви, а також – назви племен і народів. Крім того, ономасти досліджують власні назви тварин (собак, коней, корів, овець), окремих будівель, наприклад палаців, фортець, будинків, готелів, млинів, човнів і кораблів.

Власне ім'я є своєрідним історичним джерелом. Своєрідним способом у ньому закодована інформація про минуле людського суспільства.

Система імен формувалася протягом багатьох століть. В язичницькій Русі вибір імені для новонародженого визначався звичаєвим правом. Воно дозволяло жерцям добирати ім'я дитині залежно від порядку, часу та обставин її народження. Так, наприклад, третій дитині в сім'ї могли дати ім'я Третяк, шостій – Шестак, сьомій – Семак, восьмій – Осмак. Дівчинка, яка з'явилася на світ узимку, могла одержати ім'я Зима, а та, що народилася навесні, – Весна.

Іменем батьки могли висловлювати і своє ставлення до нового члена сім'ї. Дитині, народження якої з нетерпінням очікували, давали ім'я Бажан, Ждан, Жданко, Жадан, Любко, Кохан. Зовнішність, психічні або фізичні вади новонародженого також могли впливати на вибір імені. Малюків, що не відзначалися зростом, могли назвати Дрібко, Дрібля, Коротко, Малко, Малишко, Комар, Муха і т.п. Світлий чи темний відтінок шкіри, волосся теж мали значення, і світловолосих та русявих іменували Білан, Світлик, а смаглявих – Чорниш. Вередунів і крикунів називали Ревами, Кричунами, Верещаками, а спокійних, невередливих – Мовчанами, Несміянами.

Дуже популярними в сиву давнину були магичні, або заклинальні імена. Вважалося, що таке ім'я могло вберегти дитину від хвороби, смерті, хижого звіра та іншого лиха, зробити її щасливою. Зокрема, досить поширеними були імена Продан, Куплен, які присвоювали з охоронною метою – вберегти новонародженого від смерті. Їх давали у сім'ях, де часто вмирили діти. Називаючи малюка Продан чи Куплен, мати виконувала своєрідний обряд: за незначну плату продавала його жінці, в якій діти росли здоровими і не вмирили.

Вважалося, що вдало дібране ім'я вплине на здоров'я, характер і долю дитини. Вона буде рости здоровою, якщо назвати її Здоровко, щасливою – коли Щасний. Ім'я Розумник принесе розум, а Сон – спокійні ночі.

Імена з негативним емоційним забарвленням давались як застережний захід: за уявленням наших пращурів погані імена - Горе, Захворай – оберігали дітей від злих сил.

Наші предки до прийняття християнства часто вживали двоосновні імена з компонентом –волод, –мир, –слав, –полк, –гост, –жир. Вони виникли внаслідок злиття в одне слово цілих словосполучень-побажань: наприклад, Ярослав – відомий запальністю; Радослав – той, хто прославляє радість; Твердослав – людина з твердим характером; Воїслав – воїн тощо. Імена Володимир, Святослав, Святополк, Ярополк, Всеслав, Всеволод, Мстислав, Ярослав, В'ячеслав найчастіше давали дітям князі та воєводи.

Наприкінці IX ст., коли Київська Русь прийняла християнство, на зміну давньоруським найменням прийшли християнські імена грецького, латинського і старовірського походження, запозичені з Візантії разом з релігією. Але давньоруські імена ще тривалий час продовжували побутувати паралельно з новими християнськими іменами. Так, великий київський князь Володимир, який запровадив на Русі християнство, одержав при хрещенні ім'я Василій, а його син Ярослав Мудрий звався церковним ім'ям Юрій. Проте літописці іменують обох князів лише своїми, слов'янськими іменами. І не тільки в X ст., а й пізніше у XI–XII ст., особи князівського дому мали по два імені – при хрещенні дитина одержувала церковне ім'я, але одночасно вона нарекалася давньоруським, так званім „мирським” іменем. У літописах натрапляємо на такі записи: під 1177 р., родился у Игоря сынъ и нарекоша имя ему в крещеньи Андреянь, а княжее Святослава”, під 1113 р. „преставися князь Михайль, зовомый Святополк”, під 1164 р. „Константинъ, а мирское Добрыло” та ін.

Великий князь Київський Володимир Всеволодович Мономах відомий нам під своїм мирським ім'ям. В хрещенні він був Василь, а його батько – Андрій, так що він звався за церковним ім'ям Василь Андрійович Мономах. А його внук Ізяслав Мстиславич, згідно зі своїм та батьковим церковним іменем мав зватися Пантелеймон Федорович. Крім того, імена супроводжувалися ще й прізвиськами. Наприклад: Володимир – Василь Мономах мав прізвисько „Грізні Очі”. Схожі порядки були й у Західній Європі.

У XV–XVI ст. подвійні імена були у царів: Іван III (1462–1505) мав ім'я Тимофій; Василь III (1505–1533) був Гаврилом; син Івана IV Грозного, відомий як царевич Дмитро (вбитий в Угличі), – не Дмитро, а Уар; одне ім'я – царське, друге – церковне.

Це спостерігалось майже до кінця XVII ст. Прикладом цього може бути найменування Богдана Хмельницького, загальновідомого під слов'янським ім'ям Богдан, хоча гетьман мав і церковно-християнське ім'я Зіновій.

Суть людських імен складають загальноважливі слова й давні назви прикмет людини, а також назви звірів, птахів, різних речей, назв міст, сіл, географічних територій, річок, гір тощо. А які ж імена були найпоширенішими серед наших прадідів?

Найпоширеніші імена та їх походження

Слов'янські: Богдан – даний богом; Борис – малий; Володимир – силою великий; Святослав – свят (святий) і слав (слава); Ярослав – яр (ярий) і слав (слава); Людмила люд (люди) і мил (милий); Любов – любов; Світлана – світла (світло); Владислав – володіти славою.

Давньогерманські: Ігор – охоронець, молодий воїн; Олег – святий; Ольга – свята.

Перське: Дарья – та, хто володіє.

Давньоєврейські: Адам – людина; Данило – божий суд; Захар – божа пам'ять; Іван – дар богів; Ілля – мій бог; Михайло – рівний богові; Семен – відмічений; Яків – п'ята; Ганна (Анна) – милостива; Єва – жінка; Єлизавета – клятва; Марія – кохана, бажана; Тамара – фінікова пальма; Юлія – кучерява.

Грецькі: Анатолій – східний; Андрій – мужній; Артем – здоровий; Василь – цар; Геннадій – благородний; Георгій – хлібороб; Григорій, той хто не спить; Євген – шляхетний; Кирило – володар; Леонід – лев; Микола – переможець народів; Олександр – захисник; Петро – камінь; Степан – вінок; Тарас – бунтівник; Трохим – годувальник; Федір – божий дар; Галина – тиха погода; Євдокія – добра слава; Зінаїда – подібна до Зевса; Зоя – життя; Ірина – мир,

спокій; Катерина – чиста; Лариса – чайка; Майя – богиня весни; Оксана – чужа; Олена – сонячне світло; Раїса – легка; Софія – мудра.

Латинські: Антон – вступаю в бій; Віктор – переможець; Костянтин – стійкий; Павло – малий; Роман – римлянин; Сергій – служитель; Марина – морська; Маргарита – перлина; Наталія – рідна; Тетяна – призначена; Валентин – міцний; Гнат – вогненний.

Львівський мовознавець Р. Осташ провів дослідження козацького „реєстра”, складеного після Зборівської угоди 1649 р. Реєстр зберігає імена і прізвища понад 40 тис. козаків з Наддніпрянської України (зафіксовано близько 200 імен). Основне навантаження припадає на 120. За частотою вживання вони розподіляються у такій послідовності.

Першість належить двом іменам – Іван (11% від загальної кількості імен), Василь – 6%. Далі 9 імен, кожне з яких має частотність 2-3%. Це Федір, Степан, Грицько, Михайло, Семен, Андрій, Яків, Олексій, Фесько (похідне від Феодосій). Близько 1% набрали імена: Гаврило, Данило, Ігнат, Роман, Савка, Дмитро, Максим, Мартин; 0,5% – Кіндрат, Левко, Лук'ян, Марко, Матвій, Микита, Остап, Павел, Пилип, Юрко, Ярема, Ясько.

Незмінним лишався набір найуживаніших імен до початку ХХ ст.; у дореволюційний період обряд наречення новонародженого належав церкві. Під час церковного обряду хрещення священик обирав зі святців – календарного церковного списку святих – ім'я для новонародженого.

Святий, за ім'ям якого було наречено дитину, вважався її духовним охоронцем, небесним заступником. У церковних календарях вказувалась і етимологія кожного імені, тому значення їх було загальновідомим.

Значний вплив на формування українських імен мала жива народна розмовна мова. Сучасна українська літературна мова має можливість користуватися значною кількістю імен, що серед них, як рівноправні офіційні імена, є й колишні розмовні варіанти імен із церковного календаря. Так, цілком рівноправні такі імена як **Антон** і **Антін**; **Оверкій**, **Аверкій** і

Аверкіян; Єремія, Веремій і Ярема; Олександра, Олеся і Леся; Ксенія і Оксана; Ірина, Ярина, Орина й Орися та інші.

Наявність двох або й кількох варіантів офіційних імен може створити враження, що ці форми імен, а також неофіційні, розмовно-побутові їх форми начебто не розрізняються. Насправді ж це не так. Ці два типи імен слід чітко розрізняти, а зробити це можна за допомогою словників. Можна вибирати, наприклад, між іменами **Ганна** і **Анна**, але офіційним іменем не може бути ні **Анюта**, ні **Нюся**, ні **Нюра**, ні **Аня**.

По батькові. Серед усіх способів творення форми по батькові найпоширенішим на Україні був суфіксальний; серед суфіксів найпопулярнішим був суфікс - **енко**. Форми з цим суфіксом стали підставою для творення переважної більшості українських прізвищ на Наддніпрянщині. В архівних документах можна зустріти такі тричленні найменування “ім’я, по батькові, прізвище”: **Дорош Дмитренко Горбаненко, Микита Григоренко Мураховщенко, Матвій Іваненко Шевченко** та інші.

Проте це був не єдиний суфікс, яким утворювалися форми по батькові, були ще **-ук(-юк)** та **-ів**: **Гринюк** - син Гриня (Григорія), **Федів** - син Федора (Федя). Такі форми теж пізніше стали прізвищами.

Протягом другої половини ХІХ століття формула “ім’я, по батькові, прізвище” поступово замінює всі інші, проникаючи дедалі глибше в середовище народу. У ХХ-ому столітті ця формула стає обов’язковою. У сучасному писемному тексті, коли виникає проблема вибору між ініціалами та повним ім’ям по батькові, слід пам’ятати, що повне ім’я по батькові ввічливіше, ніж ініціали.

Ініціали. Це початкові літери імені та по батькові (рідше прізвища). У цьому значенні на нашій території ініціали вживаються не більше трьохсот років. А взагалі явище скорочення одного з компонентів офіційного найменування дуже давнє: ще в Стародавньому Римі так скорочувалося перше ім’я, бо імен було всього 18 і здогадатися, що стоїть за тією чи іншою літерою було неважко: Л (Люцій), Г (Гай), М (Марк), П (Публій) та інші.

Серед східних слов'ян ім'я та по батькові чи не першими почали скорочувати кияни. Найчастіше такі скорочення траплялися у виданнях Печерської друкарні та в навчальній практиці Києво-Могилянської академії. Розповідають, що під час відвідин Київської друкарні Петро I звернув увагу на скорочене позначення найменувань і почав уживати їх сам. Ініціальні написання припали до вподоби людям, безпосередньо причетним до написання та переписування офіційних паперів, а згодом стали загальновідомими.

Коли більша частина України опинилася у складі Росії, переписуючи кріпаків, рекрутів, укладаючи різні реєстри, царські писарі оформляли найменування українців по батькові уніфіковано, як у російській мові із суфіксом **-вич**. Старі форми на **-енко** ставали прізвищами.

Ім'я по батькові завжди було формою ввічливого звертання; це був почесний привілей вищих верств суспільства.

Для України це здавна засвідчена форма офіційного найменування людини. Так, у документі, датованому 1653 роком, згадуються гетьманські (тобто Богдана Хмельницького) посланники **Герасим Яцкович та Павло Обрамович, Онтон Жданович** та інші.

Прізвище. – це те, що записано в нас у паспорті, це мовний знак, за допомогою якого ми відрізняємо одну людину від іншої, називаємо цілі сім'ї. По прізвищу записують учнів у школі, студентів у вузі, приймають на роботу, видають заробітну плату і т.д. Отже, прізвища дуже потрібні слова, без яких просто неможливо обійтися.

А чи давно існують прізвища? На це питання не можна відповісти однозначно, оскільки неоднозначне саме слово „прізвище”. У XIX ст. перше і головне значення цього слова було „сім'я”, „сімейство”, а також „рід”, „коліно”, „покоління”. Слово „прізвище” у нашому сучасному розумінні є родовим іменем, тобто іменем родини (сім'ї). Таким було і первинне призначення цих особливих слів – іменувати все сімейство в цілому. Пізніше, коли великі патріархальні сім'ї майже повсюди перестали існувати, слово

„прізвище” стало відноситися в першу чергу до індивідуального іменування окремої людини.

В історичному розвитку кожного народу настає такий період, коли звати людину лише одним власним іменем стає недостатньо. Вказівка та ім'я батька або діда також не завжди задовольняє. Особливо гостро це відчувається мірою розвитку юридичних інститутів та формування норм офіційного іменування особи.

Початковим місцем виникнення прізвищ дослідники вважають Північну Італію XI ст. Звідти прізвище перекинулося до Провансу, який до альбігойських війн кінця XII ст. був в авангарді соціально-економічного і культурного розвитку. Спочатку прізвище виникло у феодалів. Спадкове землеволодіння вело за собою успадкування імені. Незабаром за феодалами слідували буржуа. Власні інтереси буржуазії примушували до наслідницьких найменувань. Зростаючий розмах комерційних операцій вимагав спадковості фірми не менше, ніж потомственого землеволодіння, щоб зберегти і розширити клієнтуру, бажаючих вести справу і знайомити з торговим або банкірським домом, репутація якого була відома. Прізвище служило товарним знаком, символом надійності. Пізніше прізвища почали з'являтися в інших міщан і проникати в селянське середовище.

Із Франції прізвище перейшло за Рейн і Ла-Манш. У Німеччині прізвища стали широко розповсюджуватися в XII ст., спочатку в великих торгових містах південного заходу. З Рейну прізвища поступово поширювалися на північ і схід.

В Англію прізвища були занесені норманським завоюваннями. Правда, деякі дослідники відзначають, що прізвища там були і до норманів, хоча вони і не були спадковими. Вперше спадкові прізвища, як вважають, були зафіксовані в 1068 р. Процес їх встановлення закінчився в 1400 р. Аж в Уельсі та Шотландії прізвища продовжували формуватися ще і в XVIII ст.

На межі XV і XVII ст. прізвища прийшли в Данію, в 1526 р. розповсюдилися там на все дворянство. Звідти й із Німеччини прізвище в XVI ст. досягло Швеції.

Найдавніші прізвища, тобто власні особові назви, близькі за значенням до сучасних прізвищ, зустрічаються в грамотах XIV—XV ст. Це князь Іван Васильович Чорторійський, пан Іван Чорний, пан Волчко Рогатинський. Характерно, що все це прізвища людей, які належали до тодішньої суспільної верхівки, прізвища князів, магнатів, власників земельних маєтків. Чому саме в них з'явилися прізвища? Ці люди купували і продавали свої села й інші маєтності, записували їх у спадок дітям, родичам, і ці юридичні дії потребували оформлення відповідними документами. А для дітей та внуків було зручно, щоб прізвище свідчило про те, що вони нащадки і спадкоємці такого-то предка.

Найчисленнішу групу серед українських прізвищ становлять ті, що утворилися від власних імен. Найпоширенішим було ім'я Іван, від нього виникло близько 130 прізвищ: Іванів, Іванців, Івасів, Іваненко... Більше півсотні прізвищ походять від таких імен, як Григир, Михайло, Семен, Степан, Федір, Яків.

В невеликій Угорщині на розповсюдження прізвищ потрібно було п'ять століть (з XIV до XVIII ст.). В Чехії про прізвища можна говорити лише з видання наказу імператора Йосифа II (1780), хоча з XIV—XV ст. можна навести приклади переходу найменувань до наступного покоління. В Польщі документи XIV ст. в містах фіксують найменування зовнішньо повністю відповідні прізвищам, але в дійсності ще не прізвища. В списку студентів Краківського університету лише 10% мають найменування, які тепер сприймаються як прізвища, а чи були вони спадковими – невідомо. Польський дослідник Ст. Роспанд датує появу прізвищ у шляхти на межі XV—XVI ст., а у простого народу (люду) – лише в XVIII ст. С. Гжібовський зазначає, що „прізвище, як розвинене правове установлення шляхетське, датується останньою чвертю XVI ст.". Польська антропонімістка М.

Камінська підкреслює, що „сільські прізвища XVII–XVIII ст. ще не були прізвищами. В XVIII ст. становлення селянських прізвищ лише тільки розпочалося”

Мовознавці вважають, що про термін “прізвище” у сучасному розумінні на Україні можна говорити, починаючи з тридцятих років XIX століття, коли на всій території, яку заселяли українці, вже діяли відповідні правила користування особовими найменуваннями, тобто коли вони вже певним чином усталилися.

Історичні документи свідчать про те, що на території України з XIV ст. представники вищих верств суспільства перестають зватися одними лише іменами. Для уточнення місця особи в суспільстві звертаються до вказівок на місце проживання. Поширеним типом спадкових іменувань князівських і шляхетських родів були прізвища, що утворювалися від назв населених пунктів (Острозькі, Каширські, Волконські, Одоєвські, Хованські, Дольські та ін.).

Спадкові прізвищні назви на -ський, похідні від назв населених пунктів, відомі всім слов'янським народам, але особливого поширення набули в Польщі. У середньовічному Королівстві Польському прізвищеві назви на -ski, -ські були ознакою шляхетного походження і протиставлялися міщанським і „холопським” особовим найменуванням. Польська аристократія навіть вимагала від уряду офіційної заборони іменуватися прізвищами цього типу нешляхтичам.

Історична протиставленість родових найменувань польського і українського панства безіменності безправних народних мас підкреслена у романі Павла Загребельного „Я, Богдан”: „Так моя земля стала займанщиною для наїздів, а народ на ній – лиш гречкосіями, броварниками, погоничами, пастухами, кашоварами, лугарями, камишниками, збігами, безіменний і безправний, а над ним гриміли імена вельможних родів: Острозьких, Збараських, Заславських, Вишневецьких, Потоцьких, Конецьпольських,

Калиновських, Рожинських, Замойських, Любомирських, Даниловичів, і кожен намагався випхатися поперед іншого”.

За вірну службу Польщі українська старшина отримувала шляхетство і нове прізвище. Наприклад, в 1658 р. Ніжинський полковник Василь Золотаренко (виходець з міщан м. Корсуня) за участь в боях проти російських військ отримав від польського короля шляхетство, одержав герб і прізвище Золотаревський.

Старшина правдами і неправдами намагалась отримати шляхетство та закріпити належність до нього.

Звичай обирати собі шляхетне прізвище на **-ський, -цький, -зький** поширився у XVIII–XIX ст. Письменник Іван Нечуй-Левицький в „Автобіографії” пише, що прізвище на **-ський** прибрав собі, перейшовши в духовний сан, дід письменника по материнській лінії: „Мій дід, Лукіянін Трезвінський, був простий козак, родом з Полтавщини, і зайшов звідтіля в Київщину з своїм братом. Вони поставали священиками, і мій дід дав собі шляхетське прізвище Трезвінський, а брат його назвав себе Коцевольським”.

У сучасній українській антропоніміці прізвища на **-ський, -цький, -зький** належать до найпоширеніших, посідаючи третє (після прізвищ на **-енко** та **-ук, -чук**) місце.

Особові назви з суфіксом **-енко** вперше фіксують латино-польські писемні пам'ятки з західноукраїнської території першої половини XV ст. У пам'ятках XVI ст. патроніми на **-енко** локалізуються в основному на Брацлавщині, зрідка зустрічаються на Київщині, Житомирщині, в Галичині. У XVII ст. утворення на **-енко** вже належать до найпоширенішого антропонімічного типу на території Східної України. У козацькому реєстрі, складеному після Зборівської угоди 1649 р., прізвищні назви на **-енко** мають абсолютну кількісну перевагу над усіма іншими. У реєстрі Ніжинського полку найменування на **-енко** становлять близько 50% від усього складу прізвищних назв. Частина дослідників пояснює таку величезну кількість назв на **-енко** тією обставиною, що до реєстру записувалися переважно молоді

козаки, тоді як їхні батьки мали найменування без суфікса **-енко**: Коваль - Коваленко і т.д.

Дійсно, найменування з суфіксом **-енко** (**-енко**) первісно позначали малих, недорослих: Бондаренко- первісно „малий бондар, син бондаря”; Іваненко - „малий Іван, син Івана”; Коваленко – „син коваля”; Писаренко – „син писаря”; Шевченко – "син шевця" тощо.

Що стосується утворень на **-ук** (**-юк**)у **-чук**, то вони зустрічаються в ролі найменувань за батьком уже в джерелах XVI ст. з території західного регіону: Павлюк, Менюк, Фенюк, Сенчук, Карасюк, Бунчук та ін.

Водночас у XVII ст. в Україні склалася ситуація, коли офіційна ідентифікація особи ґрунтувалася і на народно-побутовій традиції. Уживання особових іменувань навіть у суто офіційних документах не було строго регламентованим, відзначалося різноманітністю форм і нестабільністю їх використання.

Красномовною ілюстрацією може слугувати факт, який описав Іван Франко у статті „Причинки до української ономастики”. У 1667 р. московський стольник Кікін у Полтаві розглядав скаргу, але не міг її вирішити, бо прізвищних назв козаків, зазначених у скарзі, не було у полковому реєстрі. На запит стольника полковник Витязенко відповів: „А що козаки прозвищами не сходяться, так се тому, що у нас в Україні такий звичай, що люди називаються різними прозвищами: у одного чоловіка три й чотири прозвища: по батькові, по тестеві, по тещі, по жінках прозиваються, і ось чому одні й ті самі люди у воєводи в мужицькім реєстрі написані одними прозвищами, а у нас, у полковім козацькім, іншими”.

До другої половини XVII ст., як вважають учені, прізвища стабілізуються, але не скрізь. На Запоріжжі ще і в XVIII ст. відбувається процес їх утворення. Курінні списки та інші документи із запорозького архіву дають можливість спостерігати цей процес, вивчати джерела й умови виникнення українських прізвищ. Запорожці, придумуючи їх, виявляли неабияку творчість, гумор та винахідливість. У прізвищах відбилася історія,

демографія, етнографія, економіка, соціальні й національні відносини, побут і звичаї українського народу. Наочно можемо переконатися в інтернаціоналізмі Запорозької Січі, де збиралися представники різних націй, народностей. Так, багато козаків дістали прізвища: Лях, Полулях, Гуржуй, Гуржій (так у XVIII ст. в Україні називали грузинів), Сербин, Литвин, Вірменко, Циганко, Московит, Турчин, Волох, Молдовин, Гуцул, Угорець та ін. Нерідко за новим козаком закріплювалася назва місцевості або міста, села, звідки він прибув: Бершадський, Галицький, Калміуський, Калницький, Кодацький, Киянин, Криловський, Лебединець, Миргородський, Ніжинець, Полтавський, Самарець, Сибірський, Ставицький, Сумський та ін.

За прізвищами, наданими на Січі, можна дізнатися про поширені того часу в Україні ремесла, промисли та характер військової, торговельної, творчої діяльності: Сердюк, Гардовий, Гуртовий, Купчин, Крамар, Канторій, Дегтяр, Стаднюк, Свинар, Саловар, Стороженко, Солдат, Слюсар, Скляр, Стельмах, Порохня, Попович, Кумпан та ін. Багато новоприбраних імен походило від назв музичних інструментів: Тримбач, Трубач, Скрипка, Бубнистий тощо.

Найбільш цікаву групу складають прізвища, в яких закладена характеристика зовнішнього вигляду, вдачі, поведінки запорозьких козаків. Для означення найбільш типового, промовистого вишукувалося найвлучніше слово: Головатий, Головка, Чуб, Зуб, Зубатий, Зубенко, Ніс, Носань, Носенко, Губа, Борода, Усатий, Синегуб, Косий, Косач, Остроух, Шрам, Горбоніс, Кучера, Сухий, Сторчак, Спичак, Череватий, Великий, Лантух, Рябий, Сморчок, Крючок, Білан, Чорний, Чорномаз, Блакитний, Писанка, Сіроокий, Салогуб, Стовбур, Стражак, Сліпий, Немилостивий, Нещадний, Хижняк, Хмара, Бистрицький, Біда, Круть, Побігайло, Легкоступ, Цинодрига, Свистун, Покотило, Шморгун, Спорник, Солодкий, Гаркуша та ін.

Помічаючи схожість якоюсь рисою з представниками флори і фауни, запорозькі козаки називали своїх нових товаришів Сич, Сова, Сорока, Синиця, Ворона, Голуб, Лелека, Селезень, Кулик, Шпак, Чайка, Орлик,

Таран, Таранець, Соболь, Дунчук, Шкапа, Чалий, Сивокотило, Сивокінь, Кущ, Лоза та ін.

Іноді запорожці називали іронічні прізвища, які виражали не справжню ознаку, а її протилежність. Малютою, Малюком називали високу людину, а Махинею – невеличку на зріст. У новостворених прізвищах відбилися також назви пір року, днів тижня: Зима, Засуха, Понеділок, Середа, Субота, Вечірній та ін. Джерелом для нових прізвищ були одяг – Свита, Столата; їжа – Борщик, Кисіль, Куліш тощо. Деякі утворювалися від імен – Пилипча, Климовець, Стає, Стефан, Сабадан.

У наш час розглядувані антропонімічні типи мають виразний регіональний розподіл за ступенем поширеності.

Прізвища на **-енко** (Кириленко, Коваленко) максимально часті в східній половині України, охоплюючи там 30-50% населення. А зона найбільшої чисельності прізвищ на -ук(-юк), -чук (Тарасюк, Німчук) охоплює значну частину Правобережної України, головним чином Поділля і Волинь (області Вінницька, Хмельницька, Чернівецька, південь і захід Житомирської і Волинської, Рівненська) і суміжну південно-західну частину Білорусії, де в Брестській і сусідній областях суфікси -уку -чук утворюють абсолютну більшість прізвищ.

Прізвища з формою **-ак** особливо часті на крайньому заході України – в Закарпатті.

Прізвища українські та неукраїнські. Одне із найпоширеніших прізвищ у всьому світі – Коваль – пов'язане з професією. З кузні пішли українські прізвища - Коваль, Коваленко, Ковалюк, Ковалик, Ковальчук. Російське – Кузнецов; Ковальов – у білорусів; Ковальський – у поляків; Ковач – у сербів, словенців і угорців; Ковачев – у болгар; Шмідт – у німців; Сміт – в англійців; Смед – у шведів; Фабр (Фебр, Лефебр) – у французів; Ковачичек, Коварик – у хорватів; Коварж – у чехів; Калейс і Кальвінш – у латишів; румунів – Феррару; грузинів – Мchedелі та Мchedлешвілі; вірменів – Дарбинян; тюркомоних народів – Темирчі, Демірчі, Демірджі.

Українські прізвища Мельниченко, Мельничук, Миколайчук, Петренко та інші вказують на далеких пращурів. У прізвищах німецького походження на це вказує закінчення **-сон, -сен, -зон**. Вільсон – „син Вільяма”, Клаусон – „син Клауса” тощо. В іранських мовах „заде” – „дитина”; наприклад таджицьке Турсун-заде, в тюркських „огли”, „оглу” – „син” (турецьке Джафар-огли), у грузинських -швілі - „народжений”, -дзе, „син” в абхазьких –ба (Гунба, Ардзінба), в шотландських –мак (Макнамара), в ірландських – О' (О'Брайен).

Українські прізвища дуже часто схожі на шотландські. Так, українське прізвище Макогон у Канаді звучить як шотландське Макмагон (син могутнього), а Антонішин – як інтонеїшн (інтонація).

Таким чином, антропоніми несуть на собі відбиток часу та місце свого виникнення. Вони можуть служити своєрідними координатами, при цьому нерідко безпомилковими.

Знайомство зі складом та історією прізвищ дає можливість знайти свої корені, розширює кругозір людини, дозволяє поглянути на деякі речі іншими очима. На жаль, ми не зможемо дати відповідь кожному читачеві на питання, звідки походить його прізвище, але окреслимо шляхи, якими він попрямує у своїх пошуках. Це перш за все архівні записи тих місць, звідки він родом. Його сьгоднішнє прізвище може бути неточним повторенням первісного прізвища (в результаті численних переписувань). Якщо точна первісна назва буде встановлена, потрібно звернутися до словників – історичних, діалектичних, тлумачних – і спробувати віднайти, яке ж слово лягло в основу прізвища. Цей шлях може видатися нелегким, оскільки прізвища утворювались, як правило, від імен предків, а історія імені відрізняється від історії прізвища.

2. ОСНОВНІ ПРАВОПИСНІ ПРАВИЛА ВЖИВАННЯ ІМЕН ТА ПО БАТЬКОВІ

1. Лише на ім'я та прізвище (без по батькові) називають письменників, акторів, музикантів, політичних діячів у писемній формі (радіо, телебачення, прилюдний виступ письменника та ін.). У писемному мовленні можна вказувати ініціал імені **П. Тичина, М. Рильський** та ін.; а в усному офіційному **Павло Грабовський, Наталя Ужвій, Оксана Петрусенко** та ін. У приватному спілкуванні їх слід називати на ім'я та по батькові.

2. При творенні чоловічих імен по батькові вживається суфікс **-ович**: **Васильович, Семенович, Ігорович** та інші.

3. При творенні жіночих імен по батькові вживається суфікс **-ївна(а), -івна**: **Горді ївна, Тимофіївна, Миколаївна, Кузьмівна** та інші.

4. У родовому відмінку жіночі імена по батькові мають закінчення **-івн(и), -ївн(и)**: **Марії Петрівни, Ольги Пилипівни** (неправильно: Петрівної, Пилипівної).

5. У давальному відмінку жіночі імена по батькові мають закінчення **-івн(і), ївн(і)**: **Марії Петрівні, Ользі Пилипівні** (неправильно: Петрівній, Пилипівній).

6. Деякі з імен по батькові випадають із загальних правил, їх слід просто запам'ятати: **Григорій - Григорович, Григорівна; Сава - Савич (Савович), Савівна; Лука - Лукич, Луківна; Ілля - Ілліч, Іллівна; Микита - Микитович, Микитівна; Хома - Хомич, Хомівна; Кузьма - Кузьмич (Кузьмович), Кузьмівна; Микола - Миколайович, Миколович Миколаївна, Миколівна; Яків - Якович (Яковлевич), Яківна (Яковлівна).**

Прізвище. Мовознавці вважають, що про термін “прізвище” у сучасному розумінні на Україні можна говорити, починаючи з тридцятих років XIX століття, коли на всій території, яку заселяли українці, вже діяли відповідні правила користування особовими найменуваннями, тобто коли вони вже певним чином усталилися.

Українські прізвища відзначаються надзвичайною строкатістю форми й змісту тих слів, від яких вони утворені. Чи не найоригінальніші серед них -

козацькі прізвища: це складні (складені з двох частин) прізвища, перша основа в яких - форма наказового способу дієслова, друга - іменник: **Убийвовк, Підпригора, Деришанка** та ін. Ці прізвища давало козакам січове товариство (власно кажучи, це були прізвиська, які пізніше ставали прізвищами).

Незалежно від того, коли виникло прізвище, від якого слова та яким способом воно утворене (діалектне чи просторічне, пісенне чи прозаїчне), усі вони рівні перед законом стилістично (бо всі вони на сьогодні стилістично нейтральні), хронологічно (бо всі вони сприймаються як сучасні, якими б давніми не були), юридично (бо всі вони вважаються офіційними найменуваннями й записуються в документах, незалежно від походження та значення їх основ). Слід при цьому мати на увазі, що орфографічні й фонетичні варіанти прізвищ вважаються окремими прізвищами й виконують свою юридично-правову функцію як окремі прізвища, а не як варіанти того самого прізвища: наприклад, **Олексієнко, Алексієнко**.

Часом викликає сумніви правопис подвійних прізвищ. Сучасні подвійні прізвища, які виникають як результат приєднання прізвища чоловіка до дівочого прізвища жінки, дозволяються українським законодавством, фіксуються в паспорті й стають офіційним найменуванням жінки, які не скорочуються й не спрощуються. Відмінюються такі подвійні жіночі прізвища за правилами, які діють стосовно кожної з його частин: **Коваль-Косинської, Токаревої-Лутак, Литвиненко-Вольгемут** та інші.

3. ПРАВИЛА, ЯКИХ СЛІД ДОТРИМУВАТИСЯ ПРИ УКЛАДАННІ ДОКУМЕНТІВ:

1. У виступах, у статтях, у листах, розмовах на першому місці завжди ставиться ім'я або ім'я та по батькові, а вже за ним прізвище. Ім'я та по батькові ставиться після прізвища лише в ділових паперах - у списках, анкетах, автобіографіях, довідках та ін.
2. Серед прізвищ, жіночих і чоловічих, є такі, що не відмінюються. Це прізвища **Леле** (колишній вигук), **Півторадні** (нетипове закінчення) та ін., псевдоніми **Трублаїні, Вільде, Ле** та ін., а також прізвища іншомовного походження з нетиповими для української мови закінченнями (**Куїнджі, Іоніді, Кодряну, Ге**).

Особливості правопису власних імен

1. Подвоєння та подовження приголосних в українських іменах

В українській мові подвоєння та подовження трапляються рідко. Здебільше подвоєння відбуваються в іменах іншомовного походження.

Чоловічі імена з подвоєнням:

Аполлон, Аполлінарій, Аполліній, Палладій, Віссаріон, Геннадій, Ілля, Іоанн, Еммануїл, Вассіан, Джонні.

Не подвоюються приголосні в іменах: Інокентій, Іполит, Авакум, Калістрат, Сава, Кирило, Саватій.

Подвоєння в жіночих іменах зустрічається у дво- та трискладових іменах іншомовного походження та давніх запозиченнях:

Алла, Белла, Бетті, Васса, Віолетта, Жанна, Елла, Емма, Ізабелла, Інна, Маріанна, Нонна, Римма, Стелла, Сусанна, Марієтта, Джемма, Ганна, Анна (іноді), Іванна.

Не подвоюються приголосні в іменах: Сара, Агнеса, Інеса, Каміла.

2. Правопис Я, Є, Ї, Ю в іменах

На початку слова: Єва, Євгенія, Євдокія, Євфросія, Єлизавета, Ївга, Йосип, Юстина, Юзефа, Юхимія, Ярина, Ядвига, Явдоха, Ярослава, Янина, Яна.

Примітки

1. Сполучення **йя, йї, йю, йє** пишуться в імені Майя (Майї, Майю, Майє, Майїна).
2. В українській мові на відміну від російської, в іменах після м'яких приголосних перед йотованими м'який знак не пишеться:

Омелян

Уляна

Тетяна

Наталя

Севастьян

Касян

за винятком імені іншомовного типу Люсьєна, Люсьєн.

3. Роздільність вимови йотованих **Я, Ю, Є, Ї** і попереднього твердого приголосного позначається апострофом. Апостроф у власних іменах людей пишеться після губних **М, В, П, Б, Ф**, задньоязикових і **Р** перед **Я, Ю, Є, Ї**, наприклад:

Дем'ян, Любов'ю, Лук'ян, Валер'ян, Мар'я, Мар'ян, Мар'яна, Дар'я, (Дар'ї, Дар'ю, Дар'є), В'ячеслав, Овер'ян, рідше Авер'ян, але Святослав пишеться без апострофа, коли дві приголосні літери перед **Я**.

4. ПРАВОПИС ВІДІМЕННИХ ПРИСВІЙНИХ ПРИКМЕТНИКІВ

Відіменні присвійні прикметники творяться за допомогою суфіксів – **ІВ** (– **ЇВ**),
– **ИН** (– **ІН**) та варіантів – **ОВ**, – **ЕВ** (– **ЄВ**).

Від іменників І відміни присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса – **ИН**, причому кінцеві приголосні твірної основи **Г, К, Х** чергуються із **Ж, Ч, Ш**.

Марина:	чий?	Маринин	чия?	Маринина
Галя	чий?	Галин	чия?	Галина
Ольга	чий?	Ольжин	чия?	Ольжина
Явдоха	чий?	Явдошин	чия?	Явдошина
Маланка	чий?	Маланчин	чия?	Маланчина
Микола	чий?	Миколин	чия?	Миколина

Суфікс - **ІН** виступає лише після **Ії** (на письмі – **їН**)

Марія:	чий?	Маріїн	чия?	Маріїна
Дар'я:	чий?	Дар'їн	чия?	Дар'їна

Від іменників **П** відміни присвійні прикметники творяться за допомогою суфікса –**ІВ** (- **їВ**), який чергується з – **ОВ**, або – **ЕВ** (- **єВ**).

Іван:	чий?	Іванів	чия?	Іванова
Петро:	чий?	Петрів	чия?	Петрова
Дем'ян	чий?	Дем'янів	чия?	Дем'янова
Андрій	чий?	Андріїв	чия?	Андрієва
Матвій:	чий?	Матвіїв	чия?	Матвієва
Лукаш:	чий?	Лукашев	чия?	Лукашева

5. ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТА ВІДМІНЮВАННЯ ФОРМ ІМЕН ПО БАТЬКОВІ

У чоловічих іменах по батькові вживається суфікс – **ОВИЧ**, якщо ім'я відмінюється за твердою чи мішаною групою або закінчується на **Р**, і суфікс – **ЬОВИЧ** (– **ЙОВИЧ**), якщо ім'я відмінюється за м'якою групою:

ПЕТРОВИЧ, СЕМЕНОВИЧ, КАРПОВИЧ, ВАСИЛЬОВИЧ,
ОЛЕКСИЙОВИЧ, СЕРГІЙОВИЧ.

Деякі чоловічі імена мають особливості:

Лука	Лукич, Лукович
Ілля	Ілліч

Яків	Якович
Микита	Микитович
Кузьма	Кузьмич, Кузьмович
Хома	Хомич, Хомович
Сава	Савич, Савович
Григорій	Григорович

При творенні жіночих імен по батькові вживаються суфікси – **ІВН(А)**, – **ЇВН(А)**: ПЕТРІВНА, СЕМЕНІВНА, ВАСИЛІВНА, ОЛЕКСІІВНА, АНДРІІВНА (якщо чоловіче ім'я закінчується на – **Й** – Андрій, Сергій, Юрій).

Н	Іван Петрович	(Васильович,	Олексійович,	Ілліч)
Р	Івана Петровича	(Васильовича,	Олексійовича,	Ілліча)
Д	Іванові Петровичу	(Васильовича,	Олексійовича,	Ілліча)
З	Івана Петровича	(Васильовичу,	Олексійовичу,	Іллічу)
О	Іваном Петровичем	(Васильовича,	Олексійовича,	Ілліча)
М	на Іванові Петровичу	(Васильовичу,	Олексійовичу,	Іллічу)
Кл	Іване Петровичу	(Васильовичу,	Олексійовичу,	Іллічу).

Н	Ганна Петрівна	(Василівна,	Олексіївна,	Іллівна)
Р	Ганні Петрівни	(Василівни,	Олексіївни,	Іллівни)
Д	Ганні Петрівні	(Василівні,	Олексіївні,	Іллівні)
З	Ганну Петрівну	(Василівну	Олексіївну,	Іллівну)
Ор	Ганною Петрівною	(Василівною,	Олексіївною,	Іллівною)
М.	Ганні Петрівні	(Василівні,	Олексіївні,	Іллівні)
Кл	Ганно Петрівно	(Василівно,	Олексіївно,	Іллівно)

Кличний відмінок

Чоловічі імена

Закінчення в Н. в.	Приклад	Закінчення в Кл. в	Приклад
-----------------------	---------	-----------------------	---------

- о	Дмитро, Петро	- е	Дмитре, Петре
приголосний <i>Але:</i>	Іван, Ігор Олег	-е -у	Іване, Ігоре Олегу (у діловому мовленні, у розмовному можна - Олеже)
- й	Віталій, Юрій	- ю	Віталію, Юрію
- г, к	Людвіг, Джек, Генріх	- у	Людвигу, Джеку, Генріху
- а	Микола, Сава	- о	Миколо, Саво

Жіночі імена

Закінчення імені в Н. в.	Приклад	Закінчення в Кл. в	Приклад
- а	Галина, Марина	- о	Галино, Марино
- приголосний	Любов, Нінель	- е	Любове, Нінеле
-я <i>Але:</i>	Леся Наталя	- е - ю	Лесе, Наталю
- ія	Марія, Софія	- іє	Маріє, Софіє

6. ВІДМІНЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ

Правопис українських прізвищ підпорядковується загальним правилам української орфографії: прізвища іменникового типу відмінюються за зразком іменника відповідної відміни, а прізвища прикметникового типу – як прикметники чоловічого та жіночого роду твердої або м'якої групи.

1. Прізвища іменникового типу, які закінчуються на – А (– Я).

ТВЕРДА ГРУПА

Н Колода	Заволока	Мажуга	Муха
Р. Колоди	Заволоки	Мажуги	Мухи
Д. Колоді	Заволоці	Мажузі	Мусі
З Колоду	Заволоку	Мажугу	Муху
О Колодою	Заволокою	Мажугою	Мухою
М при Колоді	при Заволоці	при Мажузі	при Мусі

М'ЯКА ГРУПА

Н Головня	Гамалія	Кияниця	Вечіря
-----------	---------	---------	--------

Р.	Головні	Гамалії	Кияниці	Вечірі
Д.	Головні	Гамалії	Кияниці	Вечірі
Зн.	Головню	Гамалію	Кияницю	Вечірю
Ор	Головнею	Гамалією	Кияницею	Вечірею
М.	при Головні	при Гамалії	при Кияниці	при Вечірі

Мішана група

Н	Ганжа	Гаркуша	Саранча
Р.	Ганжі	Гаркуші	Саранчі
Д.	Ганжі	Гаркуші	Саранчі
Зн.	Ганжу	Гаркушу	Саранчу
Ор	Ганжею	Гаркушею	Саранчею
М.	при Ганжі	при Гаркуші	при Саранчі

Примітка.

Прізвища типу Гайдученя, Зубеня, що походять від слів IV відміни (гайдученя, зубеня) разом із зміною наголосу втратили при відмінюванні суфікс – АТ (– ЯТ) і також відмінюються за типом іменників I відміни: Іван Зубеня – Івана Зубені, Іванові (у) Зубені, Івана Зубеню, Іваном Зубенею, при Іванові (і) Зубені.

Жіночі прізвища на -А (-Я) відмінюються так, як і чоловічі:

Н	Ганна	Танцюра	Головня,	Кияниця,	Саранча
Р.	Ганни	Танцюри	Головні,	Кияниці,	Саранчі
Д.	Ганні	Танцюрі	Головні,	Кияниці,	Саранчі
Зн.	Ганну	Танцюру	Головню,	Кияницю,	Саранчу
Ор	Ганною	Танцюрою	Головнею,	Кияницею,	Саранчею
М.	при Ганні	Танцюрі	при Головні,	Кияниці,	Саранчі

Увага! У чоловічих та жіночих прізвищах цього типу в давальному та місцевому відмінках однини приголосні Г, К, Х чергуються із З, Ц, С: Мажуга – Мажусі, Заволока – Заволоці, Муха – Мусі тощо.

Прізвища іменникового типу, що закінчуються на твердий чи м'який приголосний, на – Й, – О (з попереднім твердим або м'яким приголосним)

відмінюються як іменники відповідної групи II відміни (лише у чоловічому роді).

ТВЕРДА ГРУПА

Н.	Горбенко	Нечитайло
Р.	Горбенка	Нечитайла
Д.	Горбенкові (у)	Нечитайлові (у)
Зн.	Горбенка	Нечитайла
Ор.	Горбенком	Нечитайлом
М.	на Горбенкові (у)	Нечитайлові (у)

Н.	Суходуб	Василюк
Р.	Суходуба	Василюка
Д.	Суходубові (у)	Василюкові (у)
Зн.	Суходуба	Василюка
Ор.	Суходубом	Василюком
М.	при Суходубові (у)	Василюкові (у)

Н.	Кучер	Гуляйвітер
Р.	Кучера	Гуляйвітра
Д.	Кучереві (у)	Гуляйвітрові (у)
Зн.	Кучера	Гуляйвітер
Ор.	Кучерем	Гуляйвітром
М.	на Кучереві (у)	Гуляйвітрові (у)

М'ЯКА ГРУПА

Н	Данилець	Палій	Коваль
Р.	Данильця	Палія	Коваля
Д.	Данильцеві (ю)	Палієві (ю)	Ковалеві (ю)
Зн.	Данильця	Палія	Коваля
Ор	Данильцем	Палієм	Ковалем
М.	на Данильцеві (ю)	Палієві (ю)	Ковалеві (ю)

Н	Іваньо	Пільо	Бондар	Токар
---	--------	-------	--------	-------

Р.	Іваня	Піля	Бондаря	Токаря
Д.	Іваневі, Іваню	Пілеві, Пілю	Бондареві (ю)	Токареві (ю)
Зн.	Іваня	Піля	Бондаря	Токаря
Ор	Іванем	Пілем	Бондарем	Токарем
М.	Іваневі, Іваню, Івані	Пілеві, Пілю, Пілі	Бондареві, Бондарю	Токареві (ю)

МІШАНА ГРУПА

Н	Корж	Куш	Грач	Скляр
Р.	Коржа	Куща	Грача	Скляра
Д.	Коржеві(у)	Кущеві (у)	Грачеві (у)	Скляреві (у)
Зн.	Коржа	Куща	Грача	Скляра
Ор	Коржем	Кущем	Грачем	Склярем
М.	на Коржеві (у)	Кущеві (у)	Грачеві (у)	Скляреві (у)

Примітки:

1. Прізвища, що закінчуються на – Р, належать до твердої, м'якої та мішаної груп. За типом твердої групи відмінюються всі прізвища, крім тих, що мають у своєму складі – **АР** (– **ЯР**): Вихор - Вихора, Кушнір - Кушніра, Снігур - Снігура, Сокур -, Сокура, Тур - Тура та подібні.

До м'якої групи належить частина прізвищ зі суфіксом – **АР**: Бондар – Бондаря, Кобзар – Кобзаря, Крамар – Крамаря, Пушкар – Пушкаря, Токар – Токаря та подібні.

До мішаної групи – прізвища із суфіксом – **ЯР**: Дігтяр – Дігтяра, Золяр – Золяра, Кодяр – Кодяра.

2. За типом II відміни змінюються і чоловічі прізвища на зразок:

Рись – Рися, Рисеву (Рисю), Рися, Рисем.

Розкіш – Розкішем, Піч – Пічем, хоч утворені вони від іменників жіночого роду III відміни, які відмінюються по-іншому: рись, риси, риси, рись, риссю, на риси.

3. При відмінюванні іменникових прізвищ типу іменників II відміни відбувається чергування:

а) голосні **О, Е** чергуються в закритому складі з **І**:

Біловіл – Біловола, Сивокінь – Сивоконя, Кіт – Кота, Корінь – Кореня, Перебийніс – Перебийноса та ін.

б) голосні **О, Е** випадають:

Кривень – Кривня, Гайдучок – Гайдучка, Довженок – Довженка, Жайворонок – Жайворонка, Задніпрянець – Задніпрянця, Кацавець – Кацавця та ін.

АЛЕ: У прізвищах Жнець, Швець при відмінюванні не відбувається перестановка голосного **Е**: Жнець – Жнеця, Швець – Швеця (хоч жнець – женця, швець – шевця). Не спрощується група приголосних у прізвищі Чернець – Чернеця (хоч чернець – ченця).

***Увага!** На відміну від однозвучних загальних назв, що мають у родовому відмінку однини (II відміна) закінчення –у (-ю), прізвища в цьому відмінку закінчуються на –а (-я): Вітер – Вітра, Сніг – Сніга, Борщ – Борща, Холод – Холода, Мороз – Мороза, Гай – Гая, Голод – Голода тощо.*

Не відбувається чергування у прізвищах: Кисіль – Кисіля, Куліш – Кулішеві.

***Увага!** До іменникових, а не прикметникових прізвищ належать прізвища із суфіксом –ИН, що означали національну приналежність: Литвин, Русин, Грузин, Сербин, Турчин, Волошин.*

Орудний відмінок однини в чоловічих прізвищах цього типу має закінчення –ОМ, (а не –ИМ): Литвином, Грузином, Сербином, Русином, Турчином.

4. Прізвища прикметникового походження, що мають закінчення прикметників чоловічого та жіночого роду твердої або м'якої групи.

ТВЕРДА ГРУПА

Н	Ковалевський	Ковалевська	Рогачова
Р.	Ковалевського	Ковалевської	Рогачової
Д.	Ковалевському	Ковалевській	Рогачовій

Зн.	Ковалевського	Ковалевську	Рогачову
Ор	Ковалевським	Ковалевською	Рогачовою
М.	на Ковалевському	Ковалевській	Рогачовій
Н	Задорожний	Задорожна	Тишин
Р.	Задорожного	Задорожної	Тишина
Д.	Задорожному	Задорожній	Тишину
Зн.	Задорожного	Задорожну	Тишина
Ор	Задорожним	Задорожною	Тишиним
М.	на Задорожному	Задорожній	Тишині, Тишинові, Тишину

М'ЯКА ГРУПА

Н.	Задорожній	Задорожня
Р.	Задорожного	Задорожньої
Д.	Задорожному	Задорожній
Зн.	Задорожного	Задорожню
Ор.	Задорожнім	Задорожною
М.	на Задорожному, Задорожнім	на Задорожній

Н.	Ільїн	Ільїна
Р.	Ільїна	Ільїної
Д.	Ільїну	Ільїній
Зн.	Ільїна	Ільїну
Ор.	Ільїним	Ільїною
М.	на Ільїнові	на Ільїній

Прізвища, що походять від нечленних (коротких) форм якісних та відносних прикметників (Буй, Глух, Куц, Молод), нечленних форм дієприкметників (Бажан, Кохан, Продан, Рубан) утратили граматичні ознаки першооснови й відмінюються як іменники твердої, м'якої або мішаної групи II відміни: Жуй, Пух, Коць, Таран

Н	Куц	Буй	Таран
Р.	Куца	Буя	Тарана
Д.	Куцеві, Куцу	Буєві	Таранові, Тарану

Зн.	Куца	Бую, Буя	Тарана
Ор	Куцом	Буєм	Тараном
М.	при Куцові, Куцу, Куці	Буєві, Бую, Буі	Таранові, Тарану, Тарані

Прізвища, що мають форму присвійних прикметників із суфіксами – **ІВ** (– **ЇВ**), – **ОВ**, – **ЕВ** (– **ЄВ**), – **ИН** (– **ІН**): Кирчів, Гуреїв, Зеров, Лечев, Беєв, Домин, Ільїн та прізвища на –**ИШИН** (– **ЇШИН**): Гнатишин, Андріїшин відмінюються за зразками:

Н	Кирчів	Гуреїв	Зеров
Р.	Кирчева (-іва)	Гуреєва	Зерова
Д.	Кирчеву (іву)	Гуреєву	Зерову
Зн.	Кирчева (-іва)	Гуреєва	Зерова
Ор	Кирчевим (-івим)	Гуреєвим	Зеровим
М.	на Кирчеву (-іві)	Гуреєву	Зерову

Н	Лечев	Беєв	Домчин	Адріїшин
Р.	Лечева	Беєва	Домчина	Адріїшина
Д.	Лечеву	Беєву	Домчинові, Домчину	Адріїшинові, Адріїшину
Зн.	Лечева	Беєва	Домчина	Адріїшина
Ор	Лечевим	Беєвим	Домчиним	Адріїшиним
М.	на Лечеву	Беєву	Домчинові, Домчині, Домчину	Адріїшинові, Адріїшині, Адріїшину

Примітки

1. У прізвищах на –**ІВ** звук **І** чергується у відкритому складі з **О** тільки після твердих приголосних (Степанів – Степанову, бо Степан, Якимів – Якимовим, бо Яким).

І з **Е** - тільки після м'яких та шиплячих приголосних (Іванцев – Іванцева, бо Іванець, Лукашів – Лукашевим, бо Лукаш).

2. Нормативним є такого відмінювання прізвищ на – **ІВ**, – **ЇВ** за таким зразком: Михайлів – Михайліву, Луків – Луківом, Стеців – Стеціва тощо.

У складних прізвищах відмінюються обидві частини, якщо перша частина може бути самостійним прізвищем: Карпенко-Карий – Карпенка-Карого, Гулак-Артемівський – Гулака-Артемівського, Нечуй-Левицький – Нечуя-Левицького.

Н. Петро	Ткаченко – Задніпровський
Р. Петра	Ткаченка – Задніпровського
Д. Петру	Ткаченкові – Задніпровському
Зн. Петра	Ткаченка – Задніпровського
Ор. Петром	Ткаченком – Задніпровським
М. на Петру	Ткаченкові – Задніпровському

Не відмінюються: коли перша частина складеного чоловічого прізвища чи псевдоніма є короткою і сприймається не як самостійне прізвище, а як прикладка до другого компонента, то, як правило, відмінюється лише друга частина:

Кос-Анатольський	–	Кос-Анатольського,
Май-Дніпрович	–	Май-Дніпровича,
Цаль-Цалько	–	Цаль-Цалька,
Яр-Кравченко	–	Яр-Кравченка,
Бонч-Бруєвич	–	Бонч-Бруєвича і подібні.

До невідмінюваних в українській мові (як і в російській) належать російські чоловічі і жіночі прізвища на – **ЇХ** (– **ИХ**), – **ОВО**, – **АГО**:

РОС.: Игорь (Мария) Больших, Кудреватых, Савиных, Благово, Хитрово, Бураго, Живаго.

Игоря (Марии) Больших, Кудреватых, Савиных, Благово, Хитрово, Бураго, Живаго

УКР.: Ігор (Марія) Больших, Кудреватих, Савіних, Благово, Хитрово, Бураго, Живаго.

Ігоря (Марії) Больших, Кудреватих, Савіних, Благово, Хитрово, Бураго, Живаго.

Примітки

1. Форми множини від прізвищ (вони вживаються найчастіше на позначення членів родини) утворюються за аналогією до форм множини загальних слів відповідної відміни: родина Швидких, Яворницьких, Нижніх, Глухів, Зерових, Бабенків, Грицашиних, Леонтовичів, Кайдашів, Драчів та ін.

2. Псевдонім жінок, що являють собою українські чоловічі імена та прізвища, відмінюються за зразком чоловічих імен ті прізвищ: Марко Вовчок – твори Марка Вовчка, пам'ятник Марку(Маркові) Вовчку. (Марко Вовчок – літературний псевдонім Вілінської Марії Олександрівни, по чоловікові – Маркович).

***Увага!** Жіночі прізвища, що закінчуються на твердий або м'який приголосний та на О не відмінюються.*

Н.	Бабенко Марія	Сокур Ірина
Р.	Бабенко Марії	Сокур Ірини
Д.	Бабенко Марії	Сокур Ірині
Зн.	Бабенко Марію	Сокур Ірину
Ор.	Бабенко Марією	Сокур Іриною
М.	при Бабенко Марії	при Сокур Ірині
Н.	Корнієць Галина	Гуржій Ольга
Р.	Корнієць Галини	Гуржій Ольги
Д.	Корнієць Галині	Гуржій Ользі
Зн.	Корнієць Галину	Гуржій Ольгу
Ор.	Корнієць Галиною	Гуржій Ольгою
М.	при Корнієць Галині	при Гуржій Ользі
Н.	Сороко Любов	
Р.	Сороко Любові	
Д.	Сороко Любові	
Зн.	Сороко Любов	
Ор.	Сороко Любов'ю	
М.	Сороко Любові	

Примітки

1. Чоловічі та жіночі прізвища на – **КО** в **російській** мові не відмінюються: Галина Ткаченко, Галины Ткаченко, Галине Ткаченко.

2. Кличний відмінок прізвищ має два нормативні варіанти:

Давиденко! Маковей! Мажуга!

Давиденку! Маковою! Мажуго!

7. ОСНОВНІ ПРАВИЛА НАПИСАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩ

1. Літеру **И** слід писати:

а) у коренях (здебільшого за етимологією слова, від якого походить прізвище): Шиян (шия), Рибенко (риба), Кисіль (кислий), Глинський (глина), Калита (калита), Даниленко (Данило), Якименко (Яким) та ін.

У переважній більшості прізвищ **и** пишеться після **к**: Кизя, Кикоть, Килимник, Кищук, Кях, Кяхшко, Скиба, Скирда;

б) у суфіксах: **-ич** (Білич, Гирич, Гримич, Димнич, Зінич, Маланич, Марич, Улянич);

-евич, -ович (Базилевич, Буткевич, Зіневич, Ярошевич, Григорович, Старикович, Якубович);

-юс, -ик (а) (Андрусик, Вусик, Дудик, Мудрих, Федорика) (у прізвищах, утворених від основи на **-й**, слід писати **-їк**: Лоїк, Маїк);

-ишин (Гребінчишин, Гринишин, Дмитришин, Кирилишин, Степанишин, Шевчишин, Федчишин, Яремчишин);

-ил(о) (Вашило, Забарило, Покотило, Шарпило) (у прізвищах, утворених від основи на **-й**, слід писати **-їло**: Броїло);

-ин(а) (Грицина, Іванина, Петрина);

-иц(я) (Перепелиця, Туряниця);

-ичко (Павличко); **-исько** (Данисько);

-ищ(е) (Петрище, Павлище); **-иха** (Костиха, Павлиха);

-инськ(ий), -ицьк(ий) (Карпинський, Микулинський, Жилицький, Петрицький);

в) у префіксі **при-**: Приймак, Прилипко, Приструга, Пришва, Прищепа.

2. Літеру **І** слід писати:

- а) у прізвищах, утворених від слів, де **і** чергується з **о** або **е**: Ведмідь (Ведмедя), Грім (Грома), Ківш (Ковша), Леміш (Лемеша);
- б) у прізвищах, де українському **і** відповідає російське **е**: Білик, Недільський, Лісний, Різник, Сірий тощо;
- в) у суфіксі **-ій**: Багрій, Журбій, Заморій, Пригодій, Яцій;
- г) у префіксі **під-**: Підгайний, Піддубний, Підлипний, Підлісний, Підсуха, Підтиченко.

3. Літерою *І* слід передавати звукосполучення *й + і* на початку слова або складу: Їжакевич, Заїка, Короїд, Грицаїшин, Мануїльський, Троїцький, Гоїн, Роїк.

4. Апостроф пишеться у прізвищах, як *і* в загальних назвах, перед йотованими буквами *я, ю, є, ї*:

- а) після губних приголосних (В`юник, Дем`яненко, Дерев`янка, Дуб`як, Жаб`юк, М`яло, П`явка, Солов`яненко, Стеф`юк, Хом`як);
- б) після твердого **р**: Кир`ян, Мар`яненко;
- в) після **к**: Лук`янець, Лук`яненко, Лук`янович;
- г) після префіксів: З`явин, Під`ярків.

Апостроф не пишеться:

- а) якщо перед губними приголосними є ще інший приголосний, крім **р**, який належить до кореня: Довб'яга, Лихв'як, Ужв'юк, але: Верб'яний, Карп'юк, Торб'як, Черв'яченко, Щерб'юк;
- б) якщо йотовані вказують на м'якість приголосного **р**: Вар'юта, Жобор'юк, Р'юма, Вар'янський, Гир'явець, Г'миря, Р'ябокляч.

5. М'який знак пишеться:

- а) у кінці прізвищ, що мають м'який приголосний: Гнідь, Рудь, Дузь, Кисіль, Білокінь, Скрипаль, Карналь, Пронь, Тронь, Гарась, Гресь, Микить, Кикоть, Шуть, Коць, Луць, Проць.

Примітка. Прізвища із кінцевим **-ц**, утворені від деяких вигуків і звуконаслідувальних слів, а також прізвища іншомовного походження пишуться здебільшого без м'якого знака: Гоц (гоцати), Пац (пацати), Ганц, Фільц, проте трапляються прізвища і типу Гуць (гуцати), Буць (буцати);

б) у прізвищах із суфіксами:

-ець (єць) (Богомолець, Лавринець, Матусець, Семенець, Швець, Якубець, Бабієць, Корнієць);

-иськ(о) (Гнатисько, Ковалисько);

-ань (Довгань, Липкань);

-ель (Шепель, Чепель);

-ень (Вихопень, Крекотень, Кривень, Посовень);

-онь, -оньк(а), -оньк(о) (Яронь, Галонька, Федоронько);

-ось, -оськ(о) (Гаврось, Павлось, Тотосько);

-уль, -унь, -уньк(а), -уньк(о) (Горбуль, Братунь, Парасунько, Старунько);

-усь, -уськ(о), -уськ(а) (Бобрусь, Петрусь, Бакусько, Любуська);

-еньк(ий) (Біленький, Глухенький, Сивенький, Чорненький);

-ськ(ий), -цьк(ий), -зьк(ий) (Гайворонський, Висоцький, Воронецький, Старицький, Водолазький);

в) у середині прізвищ після пом'якшеного приголосного перед наступним твердим: Бокітько, Гулько, Загорулько, Редька, Покидько, Прихідько, Шолудько, Шматько;

г) після м'якого л перед наступним м'яким приголосним: Гаврильців, Смольський, Шмигельський;

д) після м'якого л перед звукосполученням **й + а**, що позначається літерою **я**: Кальян, Тальянчук.

б. М'який знак не пишеться:

а) у прізвищах, що закінчуються на **р** (Бондар, Золотар, Кожухар, Лифар, Скнар, Слюсар), на губні й шиплячі приголосні (Голуб, Бородач, Пекач, Гладиш, Мариш, Тріщ);

- б) між приголосним **н** і наступним шиплячим: Батенчук (від батенько), Гринчишин, Гринчук (від Гринько), Панчишин (від Панько) (у складних прізвищах у такій позиції м'який знак зберігається: Покиньчереда);
- в) у прізвищі **Дяк** та похідних від нього: Дяченко, Дячко, Дячишин.
- г) в іншомовних прізвищах кінцевий **ц** твердий : Моріц, Кац.

7. *Сполучення ЙО трапляється переважно в прізвищах, що походять від імен, які починаються складом ЙО:*

Йова, Йовчук, Йордан, Йосипенко;

БО пишеться у тих випадках, коли м'який знак перед **о** означає м'якість попереднього приголосного: Іваньо, Кузьо, Лемцьо, Пальоха, Питльований, Цьох, Шкрьоба.

8. *Подвоєні приголосні пишуться в українських прізвищах за загальними правилами правопису — при збігові однакових приголосних:* а) префікса і кореня (Беззубко, Піддубний); б) кореня або основи на **-н** і суфікса **-н(ий)**, **-ник** (Долинний, Курінний, Письменний, Винник, Линник, Тютюнник та ін.).

Примітка. В українських прізвищах, утворених від слів іншомовного походження, **с** не подвоюється: Комісаренко. Не подвоюється **С** також у російських прізвищах типу Русов, Черкаський тощо.

На початку слова російська літера Е пишеться українською Є:

Євгенєв	Євстигнєєв	Єлецький	Єльченко	Єрьомін
Євдокимов	Євченко	Єлізаров	Єремєєв	Єськін
Євсєєв	Єгоров	Єлісєєв	Єрмолаєв	Єфімов

Російська літера Е після приголосних передається в українській мові літерою Е:

Авер'янов	Гашек	Лермонтов	Ряшенцев
Авксентьев	Герасимов	Леонов	Савельев
Александров	Дев'яткін	Луспекаев	Сапек
Анциферов	Дементьев	Медведев	Северов
Бартенев	Демидов	Мелехов	Тренев
Безименський	Дубенський	Мельник	Тургенев
Безкоровайний	Єлецкий	Міцкевич	Федін
Беседін	Жебельов	Неслов	Черкашин
Беспалов	Зверев	Нейолов	Шевцов
Бестужев	Каверін	Некрасов	Шереметьев
Білевич	Кобзаревич	Непринцев	Шмельов
Бубенков	Кручених	Ожерельев	Шубенін
Вербицкий	Кузнецов	Пантелеєв	Щеглов
Вербицкий	Кузнецов	Пантелеєв	Щеглов
Вересаев	Лавренкін	Петін	Щекочихін
Верьовкін	Лавренев	Праведников	Щетинін
Вознесенський			

8. ПРАВИЛА ПРАВОПИСУ ІНШОМОВНИХ ПРІЗВИЩ

Російська літера **Е** пишеться українською літерою **Є** після приголосних, у суфіксах.

Після **Р, Ц** та шиплячих російська літера **Е** передається українською літерою **Е**: **-ЄВ,-ЄЄВ** після приголосних, крім **Р**, та шиплячих:

Лазарев, Рум'янцев, Нехорошев, Плещеев, Тютчев

Андреев	Достоевський	Лаптев	Менделеев
Бердяев	Дягілев	Лебедев	Одоевський
Берендеев	Євсеев	Лежнев	Патрікеев
Веденеев	Жихарев	Ломтев	Пахарев
Гараев	Зуев	Маруев	Санаев
Голубев	Каменев	Матвеев .	Сергеев

Губарєв	Кожнєв	Медведєв	Федосєєв
Гундарєв	Колгуєв		
Ананьєв	Власьєв	Аляб'єв	Зинов'єв
Аркадьєв	Дементьєв	Астаф'єв	Кор'єв
Арсеньєв	Євгеньєв	Григор'єв	Пир'єв
Васильєв	Савельєв	Захар'єв	Прокоф'єв

Якщо російське кореневе Е відповідає українському І у споріднених словах передається літерою Є:

Белкін	Каменєв	Песков	Рєпін
Бєлов	Лєсков	Пєшков	Сєдіна
Бєляєв	Лєтов	Пєшковський	Сєров
Звєрєв	Мєстківський	Прєсняков	Хмєльєв
(білка, пішки, літо, місто, ліс, ріпа, сіра, звір, пісок, прісний, камінь)			
У ненаголошеній позиції пишеться Е :			
Бабичєв	Горячєв	Малишєв	Ружєнцєв
Балашєв	Кривинцєв	Ночєв	Сонцєв
Бєстужєв	Коришєв	Плюшєв	Чєбишєв
Вахрушєв	Лєщєв	Радищєв	Яринцєв

На початку прізвища Э передається літерою Е

Едуардов, Етуш, Ельзов

Українська И завжди пишеться на місці російської ЪІ:

Білих, Куцих, Мартинов, Толстих, Циганенко, Чаплинін, Цибулько, Черних.

Російський звук И передається так:

а) літерою І на початку слова та після приголосного:			
Іванов	Адріанов		Ігнатов
Іваненко	Ільюшин	Бірюков	Ліненко
Іващенко	Ісаєв	Гагарін	Лісний
Івко	Ісаченко	Кіров	Пушкін
Ілленко	Істрін	Ларін	Фірсов
Ільчов	Ізмайлов	Нікітін	Філатов
Ігумнов	Івлєв	Ніколаєв	Рябінін

б) літерою І після літери на позначення голосного та при роздільній вимові голосних, апострофа:			
Аброїмов	Захар'їн	Мар'їн	Руїн
Воїнов	Гур'їн	Льїн	Таїров
Мануїлов	Вороб'їхін	Заїкін	Ізмаїлов
Єзреїнов	Моїсеєв		
літерою И після шиплячого приголосного			
Гаджиєв	Живков	Мишин	Чичиков
Гаршин	Жигалов	Тажибаєв	Щиглов
Гряшин	Житков	Тушин	Шишкін
у суфіксах -ИК, -ИЧ, -ИЩ, -ИЦ :			
Антосик	Григорович	Малевич	Рабинович
Базилевич	Дудник	Малик	Радищев
Бердник	Зінкевич	Мазуркевич	Савич
Гнедич	Зозулевич	Новиков	Сальников
Голиков	Ігнатович	Пашкевич	Стахович
Голицин	Караджич	Перепелятник	Тобілевич
У префіксі при- завжди пишеться И			
Прибережний	Пригорілов	Приймаков	Присяжнюк
Привалов	Придорожний	Прилуцький	Приходько
Пригарін			

И пишеться завжди у прізвищах, утворених від імен та інших коренів, спільних для української і російської мов:			
Григорчук	Тимофеев		<i>але</i>
Данилов	Тихонов	Кисіль	Калінін
Максимов	Виноградов	Пивоваров	Нікітін
Мироненко	Винокур	Пирогов	Ніколаєв
Сидоров	Писарєв	Грибоедов	Філіппов

Слов'янські прізвища незалежно від їх походження пишуться з **Ь** знаком у суфіксах --СЬКИЙ, -ЦЬКИЙ, -ЗЬКИЙ.

Вишневецький	Новицький	Старицький	Заболоцький
Баратинський	Зелінський	Мещерський	Петровський
Жванецький	Хмельницький		

Російське буквосполучення – ЖСКИЙ – передається через - ЗЬКИЙ

Бологожский	Бологозький
Черторыжский	Черторизький
Всевожский	Всеволозький
Запорожский	Запорізький

Прикметникові прізвища з закінченням на - БІЙ передаються:

Через **ИЙ** після букв, що позначають тверді приголосні - Бєлий, Великий

Через **ІЙ** після м'яких приголосних - Крайній, Лабій, Маковій, Маслій, Шаблій.

Закінчення на - ОЙ у прізвищах залишається без змін: Донської, Крамської, Полевой, Толстой, Трубецькой.

Російська літера Ё передається:

а) Сполученням літер **йо** на початку слова, у середині після голосних, а також після б, п, в, м, ф, коли ё позначає звукосполучення й+о: Ёлкін; Бугайов, Воробйова, Окайомов, Соловйов.

б) Через **ьо** в середині слова після приголосних, коли ё позначає сполучення м'якого приголосного з о: Алфьоров, Верьовкін, Дьорнов, Корольов, Новосьолов, Семьоркін, Тьоркін. Але у прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен, пишемо е: Артемов, Семенов, Федоров і т. ін.

в) Через **о** під наголосом після ч, щ: Грачов, Лихачов, Пугачов, Щипачов.

Польське сполучення літер іо передається:

а) Сполученням літер **йо** після б, п, в, м, ф: Голембйовський, Мйодович, Пйотровський.

б) Через **ьо** після м'яких приголосних: Аньолек, Генсьорський, Козьолецький.

9. ВЖИВАННЯ ФОРМ ЧОЛОВІЧОГО ТА ЖІНОЧОГО РОДУ В ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

В офіційному діловому мовленні слід віддавати перевагу формам чоловічого роду, навіть якщо вони мають у сучасній українській мові співвідносні форми жіночого роду іменників, що називають осіб за посадою, професією, званням тощо: *зарахувати на посаду касира Л. І. Петрову; нагородити лейтенанта О. В. Павлишину; виступила професор Т. О. Біла, доручити інспекторові С. В. Дем'янівській.*

Уживання форм жіночого роду вмотивоване лише тоді, коли вказівка на стать є обов'язковою й не може бути виражена іншими засобами: *виступи українських фігуристок; концерт відомої піаністки.* Суто офіційного характеру ділові документи набувають за умови, якщо з іменниками на позначення посад, професій, звань та ін. залежні прикметники узгоджуються у формі чоловічого роду, хоч у тексті йдеться про жінок: *старший сержант Г. І. Лиса; провідний науковий співробітник Г. І. Вишневська.* Із жіночим прізвищем узгоджуються лише дієслова у формі минулого часу жіночого роду, пор.: *професор Т. О. Біла зауважила; старший сержант О. Г. Батурська доповіла.*

Іменники жіночого роду із суфіксами **-ш(-а)**, **-их(-а)** та деякі із суфіксом **-к-** не можуть бути використані в офіційному діловому мовленні через свій розмовний або жаргонний характер: *секретарша, касирша, лікарша, головиха, професорка.*

Під час оформлення, посвідчень, довідок є безпідставними і некваліфікованими прохання зберегти вихідну форму (форму називного відмінка), якщо прізвище за законами мови повинно змінюватися (Роман Сергієнко - Роману(ові) Сергієнку(ові); Тетяна Кікота - Тетяні Кікоті), зберегти без чергування прізвище (Олена Чайка - Олені Чайці; Олексій Сокіл - Олексію(єві) Соколу(ові)).

Повага до слова людині необхідна так само, як і повага до самої людини. Без цього не може бути розвитку, без цього неможливе удосконалити ні мови, ні мовця.

Норми літературного мовлення становлять етичну цінність для сучасного покоління мовців, а реалізація цих норм у конкретній ситуації мовлення з метою досягнення пізнавального, виховного, естетичного і навіть гедоністичного ефекту становить естетичну цінність мови. Безумовно, культура письма визначається і загальною суспільства, і культурою кожного його члена зокрема. Тому при укладанні документів, приватному листуванні слід правильно писати й відмінювати власні назви, щоб мовлення (усне і письмове) було зразком для наслідування, а не об'єктом відштовхування. Адже ніхто, мабуть, не буде заперечувати, що в низькій культурі мови виявляються виразні ознаки бездуховності.

10. ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ

Завдання 1.

- а) Запишіть прізвища за правилами українського правопису;*
  - б) узгодьте поданий в дужках тричлен людського найменування;*
  - в) подайте форму кличного відмінка;*
  - г) спробуйте пояснити походження свого прозвища;*
  - д) Прочитайте. З'ясуйте, що виражають подані мовні конструкції.*
- Змодельуйте мовну ситуацію, у якій можуть бути використані такі мовленнєві вислови запишіть та поясніть розділові знаки.*

Варіант 1.

- а) Лекарев, Зайцев, Петров, Голубев, Успенский, Егорычев;*
- б) виписати довідку (Коваленко Іван Лукич), винести подяку (Бондаренко Лілія Іванівна);*
- в) шановний (Федір Антонович), добрий день, (Лаврін Ігорович);*

д) Дуже радий з Вами познайомитись ....

Варіант 2.

а) Дорофеев, Руцкой, Горобец, Лившиц, Переверзев, Токарев, Сидельников;

б) надіслати лист (Руденко Віктор Іларіонович), переказати гроші (Котляр Раїса Дмитрівна);

в) вітаю Вас, (Людмила Миколаївна), зайдіть до мене, (Пархоменко Лев Корнійович);

д) Знайомтесь, це ....

Дуже приємно....

Варіант 3.

а) Ежиков, Кожин, Ширшов, Глуховец, Захарьин, Николаев;

б) видайте матеріальну допомогу (Сухенко Юрій Петрович), подам скаргу директорові (Бондар Віра Якимівна);

в) ходіть сюди, (Лев Володимирович), вибачте, (Бондаренко Андрій Віталійович);

д) Познайомте мене, будь ласка, з ....

Варіант 4.

а) Окаемов, Гурьев, Благовещенский, Алексеев, Филиппов, Серов;

б) надати матеріальну допомогу (Лагода Степан Іванович, Рябошапка Світлана Андріївна);

в) прошу Вас, (Антін Борисович), вітаю Вас, (Воловоденко Галина Кузьмівна);

д) Дозвольте познайомити Вас із ....

Варіант 5.

а) Логвинов, Лебедев, Белгородский, Ефимов, Малышев, Тургенев, Котельников;

б) відкликати з відпустки (Удовенко Олефір Юхимович, Матвійчук Олена Юріївна);

в) звертаюсь до Вас, (Костянтин Самійлович), перепрошую, (Кочубей Людмила Олександрівна);

д) Дозвольте представити (відрекомендувати) Вам ....

Варіант 6.

а) Котельников, Аникеев, Дорофеев, Дорошеев, Хореев, Филиппов;

б) написати заяву на ім'я (Смолич Оксана Пилипівна), надійшла допомога (Гатунчак Петро Максимович);

в) приходьте в гості, (Нінель Олексіївна), зичу Вам здоров'я, (Товкач Анатолій Іванович);

д) Моє ім'я ..., моє прізвище ....

Варіант 7.

а) Владимиров, Борисов, Белов, Ермаков, Асеев, Пашеев, Ботилев;

б) подякуйте (Володимир Володимирович Шевченко), позичте у (Олександра Семенівна Остапенко);

в) пишаюсь Вами, (Лілія Остаповна), проходите, (Матвій Кирилович);

д) Дозвольте відрекомендуватися ....

Мене звать ....

Варіант 8.

а) Петров, Цветков, Хорев, Мотылев, Шеверев, Чвир, Окаемов;

б) вибачте (Володимир Володимирович Корнієнко), завітайте до (Колихайко Ганна Петрівна);

в) привітайте нас, (Олена Євгенівна), надішліть листа батькові, (Козодуб Петро Савич);

д) Чи можу я попросити ...

Варіант 9.

а) Мирошников, Афонасьев, Мацеев, Ковалев, Подьячев, Ширшов;

б) підтримайте (Коноваленко Алевтина Олексіївна), випишіть путівку (Коновалекко Федір Сергійович);

в) виправте помилку, (Любов Тихонівна), запишіть результат, (Ковельчук Сергій Прокопович);

д) Будьте такі ласкаві, поясніть ...

Варіант 10.

- а) Сметанин, Борщев, Николаев, Васильєв, Яковлев, Горовой;
- б) вшануйте (Коробчук Ніна Львівна, Котляр Віктор Сергійович);
- в) доброго ранку, (Ольга Василівна), моє шанування, (Костенко Сергій Антонович);
- д) Дозвольте запитати ....

Варіант 11.

- а) Потанин, Зверев, Петров, Бестужев, Аркадьєв, Тимофеев;
- б) запросіть (Черненко Яків Борисович, Борисенко Нінель Федорівна);
- в) бажаємо щастя, (Остапчук Ганна Борисівна), Щаденко Володимир Ілліч);
- д) Будьте ласкаві, допоможіть ....

Варіант 12.

- а) Николаев, Никитенков, Филиппов, Юхимов, Токарев;
- б) наслідуйте (Шаблюк Антін Іванович), відрядити у Київ (Михайлюк Ганна Іллівна);
- в) дякую Вам, (Любов Петрівна, Федір Семенович);
- д) Чи не могли б Ви ...

Варіант 13.

- а) Пивоваров, Исаенков, Аркадьєв, Раев, Дорофеев, Хорошеев;
- б) на замовлення (Руденко В'ячеслав Максимович), через помилку (Федухів Федір Федорович);
- в) моє шанування, (Левчук Антін Іванович), дякую Вам, (Стецько Мирослава Хомівна);
- д) Дозвольте мені ... .

Варіант 14.

- а) Привалов, Мешков, Веселовский, Толстой, Арефьев, Никитин;
- б) призначити директором (Яблонець Сергій Іванович), подякувати (Тищенко Віктор Олексійович);
- в) добридень, (Крохмаль Ніна Якимівна), спасибі Вам, (Шевчук Семен Семенович);
- д) Скажіть, будь ласка,....

Завдання 2.

Прочитайте діалог. Вкажіть на помилки у мовному оформленні.

У відділі кадрів:

- Я б хотів знати, чи оформили ви мою особову справу?

- Як ваше прізвище, ім'я, по батькові? На якій посаді працюєте? Коли подавали документи?

- Данилець, викладач, сьомого.

- Вашу особову справу ще не оформлено, бо ви подали не всі документи.

- Чому ж ви про це не попередили мене раніше? Адже ви дивились документи!

- У мене було багато роботи, я просто не звернула уваги.

Завдання 3.

Розкрийте дужки, поставивши слова у потрібному відмінку. Поясніть їх написання.

А. Площа (Іван Франко); пам'ятник (Леся Українка); вулиця (Тарас Шевченко); музей (Василь Симоненко); кіностудія імені (Олександр Довженко); портрет (Іван Мазепа); вулиця (Герої) (Дніпро).

Б. Панові (Григорій Омельчук); з секретарем (Петро Найда); у бухгалтера (Віра Мотрич); при директорові (Сергій Осика); для уповноваженого (Олексій Музиченко); за участю (Ганна Чубач); відповідального (Савелій Чубенко); заступникові (Михайла Ярова); від керівника (Семен Горай).

Завдання 4.

Утворіть від поданих імен форми по батькові для осіб чоловічої та жіночої статі, поставте їх у давальному відмінку.

А. Ілля, Ростислав, Сава, Захар, Євген, Валерій.

Б. Анатолій, Микола, Василь, Сергій, Микита, Олег.

Завдання 5.

Поставте іменники у форму кличного відмінка. Поясніть відмінкові закінчення.

А. Павло Миколайович, Людмила Борисівна, голова зборів, доповідач, пан директор, шановний президент компанії, адвокат, високоповажний суддя, редактор, поетеса, вчителька, секретар, референт, перекладач, посередник, громада.

Завдання 6.

Поставте імена і прізвища в родовому і давальному відмінках. Сформулюйте принципи відмінювання прізвищ.

Ольга Шевчук, Іван Ярошевський, Надія Борисова, Олексій Жилін, Микола Василенко, Мирослава Мокренко, Лариса Роменська, Петро Воронін, Олександр Савчук, Павло Шашкевич, Віра Нетудихата, Іван Нечуй-Левицький, Дмитро Панібудьласка.

Завдання 7.

Чи порушено норми літературної мови в поданих реченнях? Які саме? Відповідь обґрунтуйте.

1. Нараду провела заступник декана факультету Олена Нагірна. 2. Лист підписали старша викладачка Софія Шевчук і професор Інна Іваницька. 3. У концерті виступила народний артист України Марія Стеф'юк. 4. Виставка вражає асортиментами продукції. 6. За таку помірну ставку висловлюємо подяку нашому партнеру пану Петру Іванчуку. 7. Прошу як можна швидше надіслати листа відповідь. 8. Оголошено догану секретареві Олегу Марченко. 9. Ваш проект самий цікавий. 10. Серед проблем, якими займається відділ, чільне місце займає аудит. 11. Залишилося лише вислухати промову завідувача кафедри.

Завдання 8.

Знайдіть правильні варіанти правопису прізвищ.

Пріходченко - Приходченко

Резак - Резак

Яковлев - Яковлєв

Михайліченко - Михайличенко

Маїрко - Маїрко

Моїсеєнко - Моїсеєнко

Пелікан - Пелікан

Лімонова - Лимонова

Артеменко - Артеменко

Вакарь - Вакар

Самошкіна - Самошкина

Нікітін - Никитін

Алексейчик - Алексейчик

Максимов - Максимов

Крутіков - Крутиков

Крамарь - Крамар

Трофімов - Трофимов

Зосімчук - Зосимчук

Дерев'янка - Дерев'янка

Секерін - Секерін

Завдання 9.

Запишіть від поданих імен чоловічі та жіночі імена по батькові. Поясніть їх написання. Виділіть суфікси.

Кирило, Левко, Лаврентій, Дорій, Євген, Борис, Володимир, Павло, Анатолій, Сергій, Юрій, Валентин, Артем, Андрій, Альберт, Георгій, Ян,

Яромир, Юліан, Ілля, Ярослав, Тарас, Світлан, Святослав, Родіон, Олександр,
Лев, Левко, Леонтій, Микола, Касян, Йосип, Валер'ян.

Завдання 10.

Провідмініайте власне прізвище ім'я по батькові

Список рекомендованої літератури

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К., 1998.
2. Зубков М. Г. Норми та культура української мови за оновленим правописом. Ділове мовлення. 2-ге вид., доп. і змін. Київ: Арій, 2019. 608 с.
3. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні : модул. курс : навч. посіб. для студентів вузів. 4-те вид. Київ : Центр учбової літ., 2019. 592 с.
4. Новий український правопис: навчальний посібник / НАН України, Інститут мовознавства імені О.О. Потебні; Інститут української мови — стереотип — К.: Центр учбової літератури, 2019. — 284 с.
5. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. – К.: Наук. думка, 1966. – 216с.
Словник-довідник з української мови. – К., 2001
6. Черемська О. С., Сухенко В. Г. Українська мова (за професійним спрямуванням) : підручник. Харків : ХНЕУ ім. Семена Кузнеця, 2018. 435 с.
7. Інтернет-ресурси
  1. www.mova.info
  2. www.novamova.com.ua
  3. www.pravopys.net

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до самостійної роботи з дисципліни
«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»
Нормативність усного та писемного професійного спілкування
(для здобувачів вищої освіти денного відділення спеціальностей
053 «Психологія»)
3 семестр

Укладач О.О. Пустоварова

Редактор О.О. Пустоварова

Підписано до друку _____.

Формат 60x84¹/₁₆. Папір типограф. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. №. _____. Обл.- вид. арк. _____.
Тираж ____ екз. Вид. № _____. Замов. № _____. Ціна договірна.

Видавництво
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Юридична дреса видавництва: вул. Іоанна Павла II, 17,
Телефон: +380502180478

E-mail: izdat@snu.edu.ua